

PAREIŠKĖJŲ ATSIKYMAS BENDRADARBIAUTI SU VALSTYBĖS INSTITUCIJOMIS NUOSAVYBĖS TEISIŲ ATKŪRIMO PROCESĖ: EŽTT PRAKTIKA

Nika Bruskina

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros lektorė
socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 6175
El. paštas: <nika.bruskina@tf.vu.lt>

Straipsnyje nagrinėjama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, susijusi su pareiškėjų atsakymu bendradarbiauti su valstybės institucijomis nuosavybės teisių atkūrimo procese. Konkrečiai straipsnyje analizuojama pareiškėjų atsakymu bendradarbiauti su valstybės institucijomis reikšmė pateisinant valstybės institucijų veiksmus / neveikimą nuosavybės teisių atkūrimo procese pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir šios konvencijos pirmąjį protokolą.

The Article discusses the case-law of the European Court of Human Rights related to the applicants' failure to cooperate with the State authorities in the process of restoration of property rights. In particular, the Article analyzes the role of the applicants' failure to cooperate with the State authorities justifying the acts or inaction of the State authorities in the process of restoration of property rights under the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Protocol No. 1 thereto.

Įvadas

Daugelyje Europos valstybių fiziniai ir / ar juridiniai asmenys, kurių nuosavybė buvo nacionalizuota, konfiskuota ar kitaip atimta nacių ar komunistinio režimo metais, turi teisę į nuosavybės teisių atkūrimą (šiems asmenims mirus / nustojus veikti – jų įpėdiniai / teisių perėmėjai)¹. Paprastai valstybių

¹ Pvz., žr.: Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“. *Lietuvos aidas*, 1991, nr. 21-545 (nuo 1997-07-09 neteko galios įstatymu nr. VIII-359. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558); Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558; Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 80-3897; Estijos Respublikos aktas „Dėl nuosavybės reformos principų“ (Republic of Estonia, Principles of Ownership Reform Act. Passed 13.06.1991, *RT*, 1991, 21, 257); Rusijos Federacijos įstatymas nr. 1761-1 „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos“ (Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“). *Ведомости СНД и ВС РСФСР*, 1991, N 44, ст. 1428); Ukrainos įstatymas nr. 962-XII „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ (Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, Верховна Рада УРСР; Закон від 17.04.1991 № 962-XII, *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*, 1991, N 22, ст. 262); Baltarusijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas nr. 479-XII „Dėl piliečių, nukentėjusių nuo represijų 1920–1980 metais, teisių atkūrimo tvarkos patvirtinimo“ (Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII „Об утверждении Положения о порядке восстановления прав граждан, пострадавших от репрессий в 20–80-х годах“); Moldovos Respublikos įstatymas nr. 1225 „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos“ (Республика Молдова. Закон №. 1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“). Опубликован: 10.12.2010 в *Monitorul Oficial* Nr. 241-246, статья № 746); Serbijos Respublikos įstatymas „Dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos“ (Law on Property Restitution and Compensation, *Official Gazette of RS*, no. 72/2011, Republic of Serbia).

nacionalinės teisės aktuose numatoma, kad šiems buvusiems savininkams (jų įpėdiniams / teisių perėmėjams) nuosavybės teisės atkuriamos totalitarinio režimo metais atimtą nuosavybę gražinant natūra (t. y. taikant restituciją natūra). Tais atvejais, kai pagal nacionalinę teisę turėtos nuosavybės gražinti buvusiam savininkui / jo įpėdiniams / teisių perėmėjams neįmanoma² arba pats pareiškėjas nepageidauja restitucijos, nuosavybės teisės atkuriamos kitais nuosavybės teisių atkūrimo būdais (t. y. kompensuojant už totalitarinio režimo metais atimtą nuosavybę, konkrečiai, pvz., perduodant lygiavertį žemės, miško ar vandens telkinio plotą; įskaitymu panaikinant piliečio pinigines prievoles valstybei, atsiradusias po nekilnojamojo turto nusavinimo iki sprendimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo dienos; atlyginant pinigais). Valstybės, atkurdamos nuosavybės teises buvusiems savininkams ar jų įpėdiniams teisių perėmėjams, tokiu būdu atlygina jiems padarytą žalą netekus turto totalitarinio režimo metais³. Kitaip tariant, tiek restitucija, tiek kompensacija už anksčiau atimtą turtą yra žalos atlyginimo formos.

Iš tiesų, valstybių nuosavybės teisių atkūrimo asmenims, kurių nuosavybė buvo atimta nacių / komunistinio režimo metais, reguliavimas turi nemažai skirtumų (gali skirtis subjektai, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės; turtas, į kurį atkuriamos nuosavybės teisės vienokiu ar kitokiu būdu; terminai, per kuriuos teikiami asmenų pareiškimai atkurti nuosavybės teises; kitos nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos). Tačiau, matyt, galima teigti, kad nuosavybės teisių atkūrimo procesui vykti kiekvienoje valstybėje reikia pareiškėjų ir valdžios institucijų bendradarbiavimo, t. y. konkrečių pareiškėjų veiksmų, atliekamų laikantis nacionalinės teisės reikalavimų, ir, atvirkščiai, susilaikymo nuo veiksmų, nesuderinamų su nacionalinės teisės nuostatomis. Pavyzdžiui, pareiškėjai, siekdami atkurti nuosavybės teises, valdžios institucijoms turi nustatyti terminu pateikti būtinus dokumentus (pilietybę patvirtinantį dokumentą (jeigu nuosavybės teisės atkuriamos tik konkrečios valstybės piliečiams), pridėti nuosavybės teises ir giminystės ryšį su savininku patvirtinančius dokumentus (pateikti turto perdavimo sutartį, teismo sprendimą, turto nacionalizavimo aktą, valstybinių archyvų išduotą pažymėjimą ir kt.⁴)); valdžios institucijų prašymu pareiškėjai turėtų atvykti į susitikimą kilusiems klausimams aptarti. Pareiškėjų bendradarbiavimo poreikis dar stipresnis tais atvejais, kai pagal nacionalinę teisę jie turi pareikšti savo valią dėl konkretaus nacionalinėje teisėje nustatyto nuosavybės teisių atkūrimo būdo. Suprantama, kad pareiškėjams nebendradarbiaujant (neveikiant nacionalinėje teisėje nustatyto būdu arba keliant reikalavimus, priešingus nacionalinės teisės nuostatomis), kyla reali grėsmė nuosavybės teisių atkūrimo procesui.

Šio straipsnio tyrimo objektas yra pareiškėjų atsakymas bendradarbiauti su valdžios institucijomis nuosavybės teisių atkūrimo procese remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT arba Teismas) praktika. Tyrimas atliktas remiantis EŽTT praktika, aiškinant ir taikant Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją⁵ (toliau – ir Konvencija arba EŽTK) bei Konvencijos pir-

² Pvz., valstybės nacionalinėje teisėje gali būti numatyta, kad tam tikras nekilnojamas turtas nėra gražinamas (anksčiau asmeniui nuosavybės teise priklausiusi žemė yra valstybinių rezervatų, nacionalinių ir regioninių parkų teritorijoje; anksčiau asmeniui nuosavybės teise priklausę gyvenamieji namai, jų dalys, butai, žemė pagal įstatymus įsigyti privačiomis nuosavybėmis). Žr. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 12–15 str. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558; Serbijos Respublikos įstatymo „Dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos“ 8, 10, 15, 18 str. (Law on Property Restitution and Compensation, *Official Gazette of RS*, no. 72/2011, Republic of Serbia).

³ Pvz., žr. 2005 m. Sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimų ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukų teisės į teisinės gynybos priemones ir žalos atlyginimą pagrindinių principų ir gairių 18–20 principus. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, adopted and proclaimed by General Assembly, United Nations, Resolution 60/147 of 16 December 2005, sixtieth session.

⁴ Pvz., žr. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 9 str., 10 str. 4 d. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558.

⁵ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7390.

mąjį protokolą⁶. Konkrečiai straipsnyje analizuojama pareiškėjų atsisakymo bendradarbiauti su valstybės institucijomis reikšmė pateisinant valstybės institucijų veiksmus ar neveikimą nuosavybės teisių atkūrimo procese pagal Konvenciją ar jos pirmąjį protokolą.

Pirma, straipsnio tikslas – remiantis EŽTT praktika išanalizuoti, ar pareiškėjams atsisakant bendradarbiauti (tinkamai pasirinkti vieną iš nacionalinėje teisėje nustatytų nuosavybės teisių atkūrimo būdų), valdžios institucijos gali priimti sprendimą atlyginti už nuosavybę vienu konkrečiu būdu – pinigais. Antra, straipsnyje siekiama iširti pareiškėjų atsisakymo bendradarbiauti su nacionalinėmis valdžios institucijomis reikšmę vertinant pernelyg ilgą nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmę pagal Konvenciją / jos pirmojo protokolo 1 straipsnį. Siekiant nurodyti tikslo keliami šie uždaviniai: 1) nustatyti, ar pareiškėjų siekis atkurti nuosavybės teises būdu, kuris nenumatytas nacionalinėje teisėje, jiems atsisakant atkurti nuosavybės teises nacionalinėje teisėje nustatytu būdu, ginamas pagal EŽTK / jos pirmąjį protokolą; 2) iširti, ar pagal EŽTT praktiką valdžios institucijos, vadovaudamosi nacionalinės teisės normomis, turi teisę atkurti nuosavybės teises atlyginant pinigais, kai asmenys nacionalinėje teisėje nustatytais terminais nepasirenka šioje teisėje numatyto nuosavybės teisių atkūrimo būdo; 3) nurodyti kriterijus, į kuriuos atsižvelgia EŽTT vertindamas nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmę, bei nustatyti, kokią reikšmę turi vienas iš šių kriterijų – pareiškėjo atsisakymas bendradarbiauti su valdžios institucijomis –, EŽTT vertinant pernelyg ilgą nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmę.

Straipsnyje naudojami analizės ir sisteminis metodai.

Nors nuosavybės teisių atkūrimas Lietuvos Respublikoje pradėtas praėjusio šimtmečio dešimtajame dešimtmetyje⁷, iki šiol jis nėra baigtas. Viena iš nuosavybės teisių atkūrimo proceso neužbaigimo priežasčių – būtent pareiškėjų neveikimas⁸. Iki šiol EŽTT pateikiamos nuosavybės teisių atkūrimo būdais ar nuosavybės teisių atkūrimo trukme nepatenkintų asmenų peticijos⁹. Pateikta analizė gali būti aktuali ir naudinga valdžios institucijoms sprendžiant kylančias nuosavybės teisių atkūrimo problemas, susijusias su pareiškėjų atsisakymu pareikšti valią dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo arba jų reikalavimu atkurti nuosavybės teises tam tikru būdu, kurio nėra numatyta valstybės nacionalinėje teisėje. Šis tyrimas galėtų būti naudingas ir patiems pareiškėjams, kurių nuosavybės teisės yra atkuriamos, nes galėtų juos įspėti dėl galimos nuosavybės teisių atkūrimo proceso baigties nacionaliniu lygmeniu ir bylinėjimosi perspektyvų EŽTT. Nepaisant tokio pobūdžio analizės aktualumo ir būtinumo, autorės žiniomis, mokslinių publikacijų, kuriose būtų nagrinėjama EŽTT praktika, susijusi su būtent pareiškėjų atsisakymu bendradarbiauti su valdžios institucijomis nuosavybės teisių atkūrimo procese,

⁶ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7391.

⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turimą atstatymo tvarkos ir sąlygų“. *Lietuvos aidas*, 1991, nr. 21-545 (nuo 1997-07-09 neteko galios įstatymu nr. VIII-359. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558).

⁸ Informaciją apie neatkurtus plotus, kurių dėl pretendentų neveikimo negalima suformuoti ir / ar atkurti bei baigti grąžinimo procedūros žr. Piliečių nuosavybės teisių į žemę atkūrimas kaimo teritorijoje. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos. Statistika iki 2018 m. balandžio 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2018-06-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.nzt.lt/go.php/lit/Pilieciu-nuosavybes-teisiu-i-zeme-atkurimas-kaimo-teritorijoje>>; Žemės grąžinimas natūrala. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos. Statistika iki 2018 m. balandžio 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2018-06-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.nzt.lt/go.php/lit/Zemes-grazinimas-natura>>.

⁹ Yra vyriausybės perduotų peticijų bylose, kuriose bus svarstomas nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmės ar / ir nuosavybės teisių atkūrimo būdų pasirinkimo klausimas pagal Konvenciją. Žr. ECtHR, *Geglis v. Lithuania*, no. 52815/15, communicated on 1 December 2017; ECtHR, *Mozeris and Eugenijos ir Leonido Pimonovų Alzheimerio ligos paramos fondas v. Lithuania*, no. 66803/17, communicated on 29 March 2018 (šiose peticijose taip pat pareikšti skundai dėl, *inter alia*, nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmės, dėl nuosavybės teisių neatkūrimo, tiesa, būtina pažymėti, kad iš faktų santraukos nėra aišku, ar šiose peticijose aktualus būtent pareiškėjų atsisakymo bendradarbiauti su valdžios institucijomis klausimas).

nėra. Straipsnio šaltinis yra aktuali EŽTT praktika, taip pat Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių nacionalinės teisės aktai bei Lietuvos teismų praktika.

1. Nesutarimai dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo: ar pareiškėjams suteikiama apsauga pagal EŽTK?

Paprastai asmenys siekia atkurti savo nuosavybės teises į anksčiau atimtą turtą susigrąžinant jį natūra. Kitaip tariant, asmenys reikalauja restitucijos (nuosavybės teisių atkūrimo natūra)¹⁰. Tačiau, kaip minėta pirmiau, tam tikrais atvejais valstybės, siekdamos apginti viešąjį interesą, turto negrąžina buvusiems savininkams ar jų įpėdiniams / teisių perėmėjams natūra, o nustato kompensaciją už atimtą turtą įtvirtindamos kitus nuosavybės teisių atkūrimo būdus (pvz., sumokama tam tikra pinigine kompensacija, nebūtinai atitinkanti turto rinkos vertę, arba perduodamas neatlygintinai nuosavybėn lygiavertis turėtajam kitas žemės sklypas). Pareiškėjų siekis atkurti nuosavybės teises būdu, kurio nenumatyta nacionalinėje teisėje, nesutikimas / prieštaravimas nuosavybės teises atkurti nacionalinėje teisėje nustatytu būdu yra vienas iš dažniausių pareiškėjų atsisakymo bendradarbiauti pavyzdžių.

Kyla klausimas, ar pagal Konvenciją / jos pirmąjį protokolą ginamas pareiškėjų siekis atkurti nuosavybės teises būdu, kurio nenumatyta nacionalinėje teisėje, jiems atsisakant atkurti nuosavybės teises nacionalinėje teisėje nustatytu būdu. Asmenys, nepatenkinti nacionalinių institucijų sprendimais negrąžinti jiems anksčiau turėto turto natūra ir / arba nesutinkantys atkurti nuosavybės teisių kitais nacionalinėje teisėje numatytais būdais bei keliantys savo reikalavimus nuosavybės teisių atkūrimo procese, kreipiasi į EŽTT. Remiantis seniai nusistovėjusia EŽTT praktika, galima pakartoti, kad susitariančios valstybės turi teisę riboti asmenų teisę atkurti nuosavybės teises į turtą, atimtą iki Konvencijos pirmojo protokolo įsigaliojimo valstybei atsakovei, nustatydamas konkrečius nuosavybės teisių atkūrimo būdus (pvz., negarantuodamos turto grąžinimo natūra). Taigi asmenų reikalavimai dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdų, kurie nėra pripažįstami valstybėje, EŽTT yra atmetami.

Šiuo požiūriu būtina prisiminti, kad „nuosavybė“ pagal EŽTK pirmojo protokolo 1 straipsnį (nuosavybės apsauga) gali būti tiek „egzistuojanti, esama nuosavybė“, tiek turtas, įskaitant reikalavimus, kurių atžvilgiu pareiškėjas gali teigti turįs bent „teisėtą lūkestį“ dėl nuosavybės teisės turėjimo. Kai pareiškėjų nuosavybė buvo konfiskuota, kitaip atimta totalitarinių režimų metais (prieš EŽTK įsigaliojimą valstybei atsakovei), EŽTT sutinka, kad tokiais atvejais pareiškėjai neturi „egzistuojančios nuosavybės“. EŽTT praktikoje pripažįstama, kad nuosavybės teisės ar kitos teisės *in rem* atėmimas yra iš principo vienkartinis aktas (angl. *instantaneous act*), nesukuriantis tebetrunkančios „teisės atėmimo“ situacijos¹¹. „Teisėto lūkesčio“ dėl nuosavybės teisės turėjimas taip pat yra gana problemiškas. Pasak

¹⁰ Piliečių nuosavybės teisių į žemę atkūrimas miestų teritorijoje. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos. Statistika iki 2018 m. balandžio 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2018-06-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.nzt.lt/go.php/lit/Pilieciu-nuosavybes-teisiu-i-zeme-atkurimas-miestu-teritorijoje>>. Iš viso priimta sprendimų atkurti nuosavybės teises į žemę, mišką, vandens telkinius miestų teritorijoje: 82 791. Iš jų: grąžinant natūra: 27 859; perduodant neatlygintinai esamų namų valdų ar kitai paskirčiai naudojamus žemės sklypus: 9 120; perduoti neatlygintinai nuosavybėn naujus žemės sklypus individualiai statybai ar kitai paskirčiai: 19 602; atlyginant vertybiniais popieriais: 9 351; atlyginant pinigais ir kitais būdais: 16 859. Piliečių nuosavybės teisių į žemę atkūrimas kaimo teritorijoje. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos. Statistika iki 2018 m. balandžio 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2018-06-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.nzt.lt/go.php/lit/Pilieciu-nuosavybes-teisiu-i-zeme-atkurimas-kaimo-teritorijoje>>. Iš viso priimta sprendimų atkurti nuosavybės teises į žemę, mišką, vandens telkinius kaimo teritorijoje: 784 728. Iš jų: priimti sprendimai grąžinti žemę natūra ir perduoti (suteikti) neatlygintinai nuosavybėn: 668 418; priimti sprendimai atlyginti už valstybės išperkama žemę, mišką, vandens telkinius: 116 310.

¹¹ ECtHR, *Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic* (dec.), no. 17120/04, 13 December 2005. Taip pat žr. ECtHR, *Malhous v. the Czech Republic* (dec.) [GC], no. 33071/96, 13 December 2000; ECtHR, *Sokolowski v. Poland* (dec.), no. 39590/04, 7 July 2009; ECtHR, *Vrabec and Others v. Slovakia*, no. 31312/08, 26 March 2013, § 39.

EŽTT, tikėjimas, kad galiojantis nacionalinės teisės aktas bus pakeistas pareiškėjų naudai, negali būti laikomas „teisėto lūkesčio“ forma EŽTK pirmojo protokolo 1 straipsnio taikymo tikslais¹². Viltis, kad panaikinta nuosavybės teisė bus atkurta, ir sąlyginio pobūdžio teisės, kurios išnyksta dėl atitinkamos sąlygos neįvykdymo, negali būti laikomos „nuosavybe“ pagal EŽTK pirmojo protokolo 1 straipsnį¹³. Pasak EŽTT, „teisėtas lūkestis“ skiriasi nuo vilties dėl restitucijos tuo, kad „teisėtas lūkestis“ turi būti konkretesnis ir turėti pagrindą teisės nuostatose ar nusistovėjusioje nacionalinių teismų praktikoje¹⁴. Nėra „teisėto lūkesčio“ dėl kompensacijos, kai yra ginčijamasi dėl teisingo nacionalinės teisės aiškinimo ir taikymo ir atitinkamai pareiškėjo reikalavimai atmetami nacionaliniuose teismuose¹⁵ ar yra ginčas dėl tarptautinės sutarties taikymo ir veikimo nacionalinėje teisėje¹⁶. Šio straipsnio tikslais svarbu pažymėti, kad ir pagal EŽTK pirmojo protokolo 1 straipsnį atitinkamai asmuo neturi „teisėto lūkesčio“ gauti žalos atlyginimą už atimtą nuosavybę kitu būdu ar kito dydžio, nei nustatyta nacionalinėje teisėje¹⁷. Taigi pareiškėjų prašymas atkurti nuosavybės teises konkrečiu būdu, kurio nėra numatyta valstybės nacionalinėje teisėje, nepareigoja valdžios institucijų atkurti nuosavybės teisių šiuo būdu¹⁸. Pareiškėjų skundai, kad jie negali atkurti nuosavybės teisių konkrečiu būdu (pvz., negali susigrąžinti nuosavybės natūra), nes tokio nuosavybės teisių atkūrimo būdo nėra numatyta nacionalinėje teisėje, EŽTT pripažįstami nepriimtinais, nes jie nesuderinami *ratione materiae* su Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio nuostatomis¹⁹.

Taigi susitariančios valstybės turi didelę vertinimo laisvę, numatydamas nuosavybės teisių atkūrimo būdus ir nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas²⁰.

2. Ar pagal EŽTT praktiką pati valdžios institucija turi teisę pasirinkti nuosavybės teisių atkūrimo būdą pareiškėjui tinkamai nepasirinkus nacionalinėje teisėje nustatyto nuosavybės teisių atkūrimo būdo?

Kaip nustatyta šio straipsnio 1 dalyje, valstybė, nacionalinėje teisėje numatydama konkrečius nuosavybės teisių atkūrimo būdus ir suteikdama pareiškėjams šių būdų pasirinkimo laisvę, sukuria pareiškėjams vadinamąją nuosavybę, ginamą pagal Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį – „teisėtą lūkestį“ atkurti nuosavybės teises vienu iš nacionalinėje teisėje numatytų būdų. Toliau nagrinėjama, ar valstybės institucijos galėtų įsikišti į pareiškėjų sukurtas nuosavybės teises (pagal Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį ginamą „teisėtą lūkestį“ atkurti nuosavybės teises bet kuriuo iš nacionalinėje teisėje nustatytų būdų) ir pačios pasirinkti vieną iš šių nuosavybės teisių atkūrimo būdų (atlyginimą už turtą pinigais), kai pareiškėjai nesutinka atkurti nuosavybės teisių būdais, numatytais nacionalinėje

¹² ECtHR, *Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic* (dec.) (GC), no. 39794/98, 10 July 2002, § 73; ECtHR, *Eparhija Budimljansko-Nikšička and Others v. Montenegro* (dec.), no. 26501/05, 9 October 2012, §§ 73–74.

¹³ ECtHR, *Shub v. Lithuania* (dec.), no. 17064/06, 30 June 2009; ECtHR, *Maltzan and Others v. Germany* (dec.) [GC], nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, § 74; ECtHR, *Kopecký v. Slovakia*, [GC], no. 44912/98, 28 September 2004, § 35; *Gratzinger and Gratzingerova* <...>, § 69.

¹⁴ *Shub* <...>; *Gratzinger and Gratzingerova* <...>, § 73; ECtHR, *Althoff and Others v. Germany*, no. 5631/05, 8 December 2011, § 39.

¹⁵ *Kopecký* <...>, §§ 50, 52; ECtHR, *Glaser v. the Czech Republic*, no. 55179/00, 14 February 2008, § 52; ECtHR, *Slavov and Others v. Bulgaria* (dec.), nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, § 81.

¹⁶ ECtHR, *Fuksa v. the Czech Republic* (dec), no. 73093/11, 15 January 2013, § 29.

¹⁷ ECtHR, *Velikin and Others v. Bulgaria* (dec), no. 28936/03, 1 December 2009, § 77.

¹⁸ ECtHR, *Paukštis v. Lithuania*, no. 17467/07, 24 November 2015, §§ 77–82.

¹⁹ ECtHR, *Jasiūnienė v. Lithuania*, no. 41510/98, 6 March 2003, §§ 40–43; ECtHR, *Paukštis v. Lithuania*, no. 17467/07, 24 November 2015, § 77; ECtHR, *Grigolovič v. Lithuania*, no. 54882/10, 10 October 2017, §§ 33–34; ECtHR, *Bartulienė v. Lithuania*, no. 67544/13, 24 April 2018, § 66.

²⁰ ECtHR, *Jantner v. Slovakia*, no. 39050/97, 4 March 2003, § 34; ECtHR, *Kopecký v. Slovakia*, [GC], No. 44912/98, 28 September 2004, § 35; ECtHR, *Paukštis v. Lithuania*, no. 17467/07, 24 November 2015, § 74.

teisėje (kitais atvejais, kai pareiškėjai nesiekia įgyvendinti savo „teisėto lūkesčio“ dėl nuosavybės teisių atkūrimo vienu iš būdų, leidžiamų pagal nacionalinę teisę).

Analizuojant Lietuvos nacionalinę teisę matyti, kad pareiškėjo valia dėl konkretaus nuosavybės teisių atkūrimo būdo yra labai svarbi, valios pareiškimas yra viena iš sąlygų nuosavybės teisėms atkurti šiuo būdu. Lietuvos nacionalinių teismų praktikoje pripažįstama, kad konkretaus nuosavybės teisių į nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdo pasirinkimas priklauso nuo aplinkybės, ar turtas yra valstybės išperkamas²¹, ir paties piliečio apsisprendimo dėl konkretaus nuosavybės teisių atkūrimo būdo. „Siekdamas tinkamai realizuoti savo valią ir tinkamai įgyvendinti savo teises, pilietis turi būti aktyvus – domėtis tiek turto, į kurį atkuriamos nuosavybės teisės, statusu (ar jis yra valstybės išperkamas), tiek savo valios dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo ar būdo, kuriuo valstybė atlygina už išperkamą nekilnojamąjį turtą, pareiškimu per įstatymo nustatytus terminus“²².

Reaguojant į tai, kad dažnai nuosavybės teisių atkūrimo proceso nepavyksta baigti dėl to, kad pareiškėjai tinkamai nepasirenka nuosavybės teisių atkūrimo būdo, Lietuvos nacionalinėje teisėje nustatyta, kad „tuo atveju, kai Lietuvos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme nustatytais terminais piliečiai nepareiškė valios dėl būdo, kuriuo atkuriamos nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą ar atlyginama už valstybės išperkamą turtą, arba nepareiškė valios dėl atlyginimo būdo pakeitimo, kai prašyme nurodytas nuosavybės teisių atkūrimo būdas nenumatytas Lietuvos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, ar nurodytuju būdu nėra galimybių atkurti nuosavybės teisių ir (ar) atlyginti už nekilnojamąjį turtą, nuosavybės teisės šiems piliečiams atkuriamos atlyginant pinigais“²³. Kitais atvejais, pagal Lietuvos nacionalinę teisę tais atvejais, kai asmenys, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, tinkamu laiku nepareiškia savo valios dėl pagal nacionalinę teisę leidžiamo nuosavybės teisių atkūrimo būdo (-ų), o, kaip minėta, pagal nacionalinę teisę toks valios pareiškimas yra būtinas nuosavybės teisėms atkurti, valdžios institucijoms suteikiama teisė užbaigti nuosavybės teisių atkūrimo procesą atlyginant už turtą pinigais²⁴.

Bylose prieš Lietuvą EŽTT teko nagrinėti šį klausimą, konkrečiai, ar su EŽTK pirmojo protokolo 1 straipsnio reikalavimais yra suderinama nacionalinės teisės nuostata, pagal kurią valdžios institucijos turi teisę atkurti nuosavybės teises tam tikru konkrečiu būdu tais atvejais, kai asmenys, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, atsisako valdžios institucijų raginimų pasirinkti vieną iš nuosavybės teisių atkūrimo būdų, numatytų nacionalinėje teisėje, arba kelia reikalavimus, kurie yra nesuderinami su nacionalinės teisės nuostatomis, arba apskritai nepareiškia savo valios dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo.

²¹ Jeigu turtas yra valstybės išperkamas, tai net esant piliečio valiai dėl jo grąžinimo, toks turtas negali būti grąžinamas piliečiui, o už jį piliečiui bus kompensuojama kitais būdais.

²² Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. birželio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1239-492/2016.

²³ Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 21 str. 5 d. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 d. nutarimo Nr. 1057 „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos ir sąlygų“ 3¹ punktas. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 90-2256.

²⁴ Pvz., žr. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis administracinėje byloje A¹⁴⁶-989/2009; Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2013 m. liepos 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-1375/2013; Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2018 m. sausio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-721-858/2018. Pastarąjį 2018 m. sausio 26 d. nutartyje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pripažino, kad net pareiškėjai sutinkant laukti, kol valstybės išperkamas turtas (išperkama žemė) praras tokį statusą ir galės jai būti grąžintas natūra, valdžios institucija neturi tokios pareigos laukti ir, remdamasi nacionalinės teisės nuostatomis, turi teisę pareiškėjai atkurti nuosavybės teises į tokį valstybės išperkamą turtą pinigais, kai pareiškėjos nurodytu būdu (grąžinti natūra) atkurti nuosavybės teisių neįmanoma. Priešingu atveju (valdžios institucijai laukiant, kol galbūt kada nors ginčo žemė praras valstybės išperkamos žemės statusą), pradėtas restitucijos procesas truktų nepagrįstai ilgai ir pažeistų Konvencijos ir Konstitucijos reikalavimus dėl proceso operatyvumo.

Byloje *Valančienė prieš Lietuvą* pareiškėja siekė nuosavybės (žemės sklypo) grąžinimo natūra, tačiau toks nuosavybės teisių atkūrimo būdas niekada nebuvo galimas pagal Lietuvos nacionalinę teisę, nes šis žemės sklypas jau buvo naudojamas kitų asmenų. Tačiau pagal Lietuvos nacionalinę teisę pareiškėja turėjo teisę pasirinkti kitus nuosavybės teisių atkūrimo būdus, įskaitant lygiaverčio turėtajam žemės sklypo perdavimą neatlygintinai nuosavybėn. Pareiškėja atsisakydavo gauti valdžios institucijų siūlomus lygiaverčius žemės sklypus: ji stengėsi nustatyti savo taisykles ir reikalavimus, kurie nebuvo pripažinti nacionalinėje teisėje ir kurių atitinkamai negalėjo patenkinti valdžios institucijos (pvz., pareiškėja prašė suteikti jai žemės sklypą iki žemės sklypo perdavimo akto pasirašymo). Atsižvelgdamos į tai, kad pareiškėja daug kartų atsisakydavo pasirinkti nacionalinėje teisėje leidžiamą nuosavybės teisių atkūrimo būdą, reikalavo atkurti nuosavybės teises tokiu būdu, kuris nebuvo pripažįstamas nacionalinėje teisėje, valdžios institucijos, remdamosi nacionalinės teisės nuostatomis, pačios pasirinko nuosavybės teisių atkūrimo būdą (atlyginimą pinigais). Pareiškėja Valančienė, *inter alia*, skundėsi EŽTT, kad ji negalėjo susigrąžinti jos žemės sklypo natūra arba gauti lygiaverčio turėtajam žemės sklypo, nes Lietuvos valdžios institucijos pačios nustatė nuosavybės teisių atkūrimo būdą – atlyginimą pinigais. EŽTT pripažino, kad Lietuvos valdžios institucijų sprendimas atkurti nuosavybės teises atlyginant pinigais (sumokant kompensaciją) atitiko Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnyje keliamus reikalavimus, t. y. buvo teisėtas, siekė teisėto tikslo ir buvo proporcingas. Konkrečiai, toks Lietuvos valdžios institucijos sprendimas nustatytas nacionalinėje teisėje (Lietuvos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 21 straipsnyje ir Lietuvos Vyriausybės 1997 m. nutarimo Nr. 1057 3¹ punkte) ir siekė viešojo intereso – apsaugoti kitų asmenų teises. Šiuo požiūriu Teismas pakartojo, kad susitariančios valstybės turi didelę vertinimo laisvę, įgyvendindamos socialinę ir ekonominę politiką. Dėl proporcingumo EŽTT pripažino, kad valdžios institucijos, priimdamos sprendimą atlyginti pinigais už atimtą nuosavybę, užtikrino teisingą visuomenės bendrojo intereso ir asmens pagrindinių teisių apsaugos pusiausvyrą. Pareiškėjos reikalavimai atkurti nuosavybės teises konkrečiu būdu negalėjo būti patenkinti pagal Lietuvos nacionalinę teisę, nes arba pareiškėjos teisė į konkretų nuosavybės teisių atkūrimo būdą nebuvo įtvirtinta nacionalinėje teisėje, arba tam tikras nuosavybės teisių atkūrimo būdas buvo pripažįstamas Lietuvos nacionalinėje teisėje, bet negalėjo būti įgyvendintas dėl pačios pareiškėjos keliamų reikalavimų. EŽTT sutiko, kad „valdžios institucijos priėmė vienintelį įmanomą sprendimą – jos pačios pasirinko būdą, kuriuo turėjo būti atkurtos nuosavybės teisės“. Taigi Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis nebuvo pažeistas šioje byloje²⁵.

Be minėtos bylos *Valančienė prieš Lietuvą*, yra ir vėlesnių EŽTT sprendimų panašiose bylose prieš Lietuvą, kai pareiškėjai per nustatytą laiką nepareiškė valios dėl nacionalinėje teisėje leidžiamo nuosavybės teisių atkūrimo būdo ir reikalavo atkurti nuosavybės teises tokiu būdu, kuris nebuvo pripažįstamas Lietuvos nacionalinėje teisėje (pvz., dėl žemės sklypo grąžinimo natūra) arba keldavo papildomas sąlygas konkrečiam nuosavybės teisių atkūrimo būdui. Kaip ir byloje *Valančienė prieš Lietuvą*, šiose vėlesnėse bylose EŽTT nenustatė EŽTK pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimo valstybės institucijoms priėmus sprendimą sumokėti piniginę kompensaciją už turtą tais atvejais, kai patys pareiškėjai atsisakydavo atkurti nuosavybės teises nacionalinėje teisėje leidžiamu būdu²⁶. Taigi galima teigti, kad EŽTT praktika šiuo klausimu nusistovėjusi. Darytina išvada, kad EŽTT praktikoje valstybėms leidžiama savo nacionalinėje teisėje iš anksto numatyti, kad pareiškėjų pasirinkimo laisvė dėl nacionalinėje teisėje numatytų nuosavybės teisių atkūrimo būdų gali būti susiaurinama ir valdžios institucijos gali pačios pasirinkti vieną iš nuosavybės teisių atkūrimo būdų tais atvejais, kai patys pareiškėjai per nacio-

²⁵ ECtHR, *Valančienė v. Lithuania*, no. 2657/10, 18 April 2017, §§ 60–64. Taip pat žr. ginčo sprendimą nacionaliniu lygmeniu prieš pareiškėjai kreipiantis į EŽTT: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. rugšėjo 21 d. nutartis administracinėje byloje A¹⁴⁶-989/2009.

²⁶ Pvz., žr. ECtHR, *Palevičiūtė and Dzidzevičienė v. Lithuania*, no. 32997/14, 9 January 2018, §§ 53–64; ECtHR, *Bartulienė <...>*, §§ 67–69.

nalinėje teisėje nustatytą terminą neįgyvendina savo teisių (tinkamai nepasirenka nuosavybės teisių atkūrimo būdo). Kitaip tariant, pareiškėjų, per nustatytą terminą nepasirinkusių vieno iš kelių nacionalinėje teisėje nustatytų nuosavybės teisių atkūrimo būdų, nuosavybės teisių atkūrimas dėl jų pačių veiksmų / neveikimo susiaurėja iki vieno būdo – atlyginimo pinigais.

Pareiškėjų skundai, kad valdžios institucijoms už juos pasirinkus nuosavybės teisių atkūrimo būdą – atlyginimą pinigais – mokama kompensacija yra pernelyg maža ir neatitinka žemės sklypo rinkos vertės, atmetami EŽTT. Šis teismas pripažįsta, kad nacionalinėje teisėje nėra garantuojama teisė į didesnę kompensaciją²⁷. Šiuo požiūriu EŽTT primena, kad savo ankstesniuose sprendimuose pritarė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pozicijai, jog „nuostata, kad jei negalima grąžinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atstatymą“ ir kad Lietuvoje pasirinkta „ribota restitucija“. Vertindamas kompensacijos dydį, EŽTT taip pat atsižvelgia į valstybės nacionalinių institucijų vertinimo laisvę, kuri suteikiama pagal Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį nuosavybės teisių atkūrimo procese²⁸, bei į plačią nusistovėjusią nacionalinių teismų praktiką šiuo klausimu. Taigi EŽTT tokio pobūdžio byloje pripažįsta, kad kompensacijos dydis, nustatytas remiantis nacionaline teise, yra pagrįstai proporcingas nuosavybės vertei ir pareiškėjai nepatyrė pernelyg didelės naštos.

Be EŽTT pateiktų argumentų, paaiškinančių, kodėl tokiu atveju nėra Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimo, būtų galima pateikti papildomų paaiškinimų, kodėl galbūt EŽTT teigiamai įvertina tokią nacionalinį reguliavimą ir nenustato Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimo. Pirma, būtina prisiminti, kad, kaip pabrėžiama paties EŽTT sprendimuose, EŽTT pripažįsta valstybėms didelę vertinimo laisvę atkuriant nuosavybės teises ir įtvirtinant nuosavybės teisių atkūrimo būdus. Taigi teoriškai remdamasi EŽTT praktika valstybė galėjo iš pat pradžių nustatyti savo nacionalinėje teisėje, kad nuosavybės teisės bus atkuriamos tik vienu konkrečiu būdu (pvz., atlyginant už atimtą nuosavybę pinigais) ir asmenims apskritai nesuteikti konkrečių nuosavybės teisių atkūrimo būdų pasirinkimo laisvės. Tada nekiltų poreikio laukti asmenų valios pareiškimo. Tačiau valstybė siekia atkurti nuosavybės teises pareiškėjams tokiu būdu, kuris būtų tinkamiausias patiems pareiškėjams (jiems suteikiama nuosavybės teisių atkūrimo būdų pasirinkimo laisvė) ir tik tais atvejais, kai pareiškėjai nepriima nė vieno iš siūlomų nacionalinėje teisėje nuosavybės teisių atkūrimo būdų, imasi veiksmų (nustato konkretų nuosavybės teisių atkūrimo būdą už pareiškėją). Antra, nuosavybės teisių atkūrimo būdo parinkimas pareiškėjui nebendradarbiaujant galėtų būti pateisinamas valstybės siekiu baigti nuosavybės teisių atkūrimo procesą tinkamu laiku (o netešti jo iki begalybės).

Pirmiau aptarta EŽTT praktika yra reikšminga, nes ji leidžia valstybių valdžios institucijoms iš anksto nustatyti tam tikras priemones (pasirinkti tinkamą nuosavybės teisių atkūrimo būdą) tais atvejais, kai patys asmenys, kuriems šios nuosavybės teisės yra atkuriamos, savo veiksmais ar neveikimu užkerta kelią nuosavybės teisių atkūrimo procesui užbaigti.

3. Pareiškėjo atsisakymo bendradarbiauti su valdžios institucijomis vaidmuo vertinant pernelyg ilgą nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmę

EŽTT, vertindamas, ar pernelyg ilga nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmė pažeidžia Konvenciją ir / ar jos pirmąjį protokolą, atsižvelgia į nuosavybės teisių atkūrimo proceso sudėtingumą (sudėtingus teisinius, faktinius klausimus), kurie iš dalies gali pateisinti trukmę. Teismas analizuoja, ar valstybės

²⁷ *Valančienė* <...>, §§ 65–68; *Palevičiūtė and Dzidzevičienė* <...>, §§ 53–64; ECtHR, *Bartulienė* <...>, §§ 70–71.

²⁸ Šiuo požiūriu taip pat žr. šio straipsnio 1 dalį „Nesutarimai dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo: ar pareiškėjams suteikiama apsauga pagal EŽTK?“.

institucijos veikia greitai, tinkamai ir nuosekliai atkurdamos nuosavybės teises (t. y. vertina vadinamąjį gero administravimo principą, angl. *the principle of good governance*)²⁹. Tačiau tam tikrais atvejais pačių pareiškėjų atsisakymas bendradarbiauti su valdžios institucijomis turi labai didelę įtaką nuosavybės teisių atkūrimo trukmei. Paminėtina, kad kiekvienas Konvencijos ar jos protokolo pažeidimas (*inter alia*, dėl pernelyg ilgos nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmės) nustatomas, kai Konvencijos ar jos protokolų pažeidimas dėl netinkamo veikimo / neveikimo priskirtinas būtent valstybės institucijoms. Todėl yra svarbu, dėl kieno konkrečiai veiksmų / neveikimo, valstybės institucijų ar pačių pareiškėjų, buvo delsiama atkurti nuosavybės teises.

Akivaizdus pareiškėjo atsisakymas bendradarbiauti nuosavybės teisių atkūrimo procese (pvz., valios dėl nacionalinėje teisėje leidžiamo nuosavybės teisių atkūrimo būdo nepareiškimas; nuosavybės teisėms atkurti būtinų dokumentų nepateikimas valdžios institucijoms; reikalavimai atkurti nuosavybės teises tam tikru konkrečiu būdu, kuris nėra pripažįstamas nacionalinėje teisėje; valios dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo keitimas arba nacionalinių administracinių institucijų priimtų sprendimų ginčijimas teismuose) gali prisidėti arba būti vienintelė nuosavybės teisių atkūrimo proceso vilkinimo priežastis. Kai toks nuosavybės teisių atkūrimo proceso vilkinimas nepriskirtinas valdžios institucijoms, EŽTT nenustato Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio (nuosavybės apsauga) ar Konvencijos 6 straipsnio (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) pažeidimo (pvz., tais atvejais, kai nacionalinio teismo sprendimas nebuvo įgyvendintas tinkamu laiku)³⁰. Pvz., byloje *Valančienė prieš Lietuvą* EŽTT nenustatė Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimo dėl delsimo sumokėti kompensaciją pareiškėjai, nes pripažino, kad pernelyg ilgą nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmę lėmė pačios pareiškėjos (o ne valdžios institucijos) neveikimas. Pirmą, pareiškėja nuolat keitė valią dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo, netinkamai pareiškėdavo valią dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo; antra, nors valdžios institucija sprendimą atkurti nuosavybės teises sumokant piniginę kompensaciją priėmė 2008 m. gegužės 13 d. ir pareiškėja buvo tinkamai informuota, pastaroji nepateikė būtinų dokumentų institucijai, kad galėtų gauti šiuos pinigus. EŽTT pabrėžė, kad tik praėjus aštuoneriems metams pareiškėja kreipėsi į institucijas dėl šių pinigų. Toliau Teismas pažymėjo, kad pareiškėjai pateikus būtinus dokumentus ir savo banko sąskaitos numerį valdžios institucijoms, šios įvykdė savo pareigą ir nedelsdamos sumokėjo kompensaciją pareiškėjai³¹.

Atvirkščiai, EŽTT nustatė Konvencijos 6 straipsnio ir / ar Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimą dėl pernelyg ilgos nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmės, kai pats pareiškėjas neprisidėjo prie nuosavybės teisių atkūrimo proceso nebaigimo tinkamu laiku (pvz., pareiškėjas tinkamu laiku pareiškė valią dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo, bendradarbiavo su valstybės institucijomis, atsakydavo į valstybės institucijų raštus) arba bent pareiškėjo elgesys negalėjo pateisinti visos šio nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmės. Atsižvelgdamas į bylos sudėtingumą, EŽTT gali pripažinti, kad nepagrįstą nuosavybės teisių atkūrimo proceso terminą lėmė daugiausia pačių valdžios institucijų neveikimas ar netinkami veiksmai (stropumo stoka)³².

²⁹ Pvz., žr. *Bartulienė <...>*, § 74; *Grigolovič <...>*, §§ 43–44; *Kavaliauskas and Others v. Lithuania*, no. 51752/10, 14 March 2017, § 61; *Valančienė <...>*, § 70.

³⁰ ECtHR, *Užkurėlienė and Others v. Lithuania*, no. 62988/00, 7 April 2005, §§ 28–40; *Paukštis <...>*, §§ 83–86; ECtHR, *Šimaitienė v. Lithuania*, no. 55056/10, 21 February 2017, §§ 45–50; *Valančienė <...>*, §§ 69–73; *Palevičiūtė and Dzidzevičienė <...>*, §§ 53–64; ECtHR, *Britaniškina v. Lithuania*, no. 67412/14, 9 January 2018, §§ 50–51; *Beinarovič and Others*, §§ 160–163.

³¹ *Valančienė <...>*, §§ 69–73.

³² ECtHR, *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania*, no. 26892/05, 21 July 2009, §§ 36–44, 56–60; ECtHR, *Tesař and Others v. the Czech Republic*, no. 37400/06, 9 June 2011, §§ 34–49; ECtHR, *Kavaliauskas and Others <...>*, §§ 57–67; *Grigolovič <...>*, §§ 40–49; ECtHR, *Beinarovič and Others v. Lithuania*, nos. 70520/10, 21920/10 and 41876/11, 12 June 2018, §§ 152, 155–159 (this judgment will become final in the circumstances set out in Article 44 § 2 of the Convention).

Taigi, analizuojant EŽTT praktiką, matyti, kad valstybė negali pateisinti pernelyg ilgos nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmės pareiškėjų netinkamais veiksmais ar neveikimu, jeigu tokie pareiškėjų veiksmai ar susilaikymas nuo veiksmų nebuvo privalomi pareiškėjams pagal nacionalinę teisę arba jeigu vyriausybė galėjo atlikti būtinus veiksmus nuosavybės teisių atkūrimo procese be papildomų pareiškėjų veiksmų. Pavyzdžiui, byloje *Grigolovič prieš Lietuvą* valstybė atsakovė teigė, kad „pareiškėjas pats prisidėjo prie jo nuosavybės teisių į žemės sklypą neatkūrimo, nes jis nepakeitė savo valios dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo“. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjas neturėjo pareigos taip elgtis (keisti savo valią) pagal nacionalinę teisę. Nors pareiškėjas neatsakė į valdžios institucijų raštą, tai neatleido valstybės nuo jos pareigos užbaigti nuosavybės teisių atkūrimo procesą pareiškėjo byloje, pareiškėjui aiškiai pareiškus savo valią atkurti jo nuosavybės teises įsigyjant lygiavertį žemės sklypą. Taigi EŽTT nenustatė jokie pagrindo teigti, kad pareiškėjas buvo atsakingas visiškai ar iš dalies už nuosavybės teisių atkūrimo proceso vilkinimą³³. Kitoje byloje (*Bartulienė prieš Lietuvą*) Lietuvos Vyriausybė bandė pateisinti ilgą nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmę tuo, kad buvo delsiama atkurti nuosavybės teises dėl pačios pareiškėjos netinkamų veiksmų / neveikimo (pareiškėja tinkamai nepareiškė savo valios dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo, kėlė nuosavybės teisių atkūrimo reikalavimus, kurių nebuvo numatyta nacionalinėje teisėje). Nors ir atsižvelgdamas į pareiškėjos elgesį, Teismas pažymėjo buvus pačios valstybės institucijų neveikimo laikotarpių nuo 1994 m. balandžio iki 2003 m. vasario, nuo 2003 m. kovo iki 2007 m. sausio ir nuo 2010 m. gruodžio iki 2014 m. lapkričio (kai nebuvo priimama jokių sprendimų dėl nuosavybės teisių atkūrimo pareiškėjai kokiu nors būdu). Teismas, atkreipęs dėmesį, kad pareiškėja tinkamai nepareikšdavo valios dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo ir atitinkamai atsakinga už dalį delsimą atkurti nuosavybės teises, vis dėlto pažymėjo, kad valstybės institucijos nepriimdavo sprendimo atkurti nuosavybės teisių sumokant piniginę kompensaciją, kai buvo akivaizdu, kad pareiškėjos reikalavimai nebuvo pagrįsti nacionalinės teisės nuostatomis ir kad bet kokiu atveju jos atitinkamai, remdamosi nacionalinės teisės normomis, turės priimti vienintelį galimą tokiomis atvejais sprendimą dėl nuosavybės teisių atkūrimo – sprendimą dėl piniginių kompensacijų³⁴. Taigi valstybė negalėtų pateisinti pernelyg ilgos nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmės asmens (pareiškėjo) atsisakymu bendradarbiauti su valstybės institucijomis, jeigu pati valstybės institucija pajėgi baigti nuosavybės teisių atkūrimo procesą tinkamu laiku.

Išvados

1. Remiantis seniai nusistovėjusia EŽTT praktika, pareiškėjų siekis atkurti nuosavybės teises būdu, kurio nenumatyta nacionalinėje teisėje, jiems atsisakant atkurti nuosavybės teises nacionalinėje teisėje nustatytu būdu, nėra ginamas pagal EŽTK / jos pirmąjį protokolą.
2. EŽTT palaiko iš anksto nustatytas, pakankamai aiškias ir prienamas nacionalinės teisės nuostatas, pagal kurias valdžios institucijos, siekdamos viešojo intereso, pačios nustato nuosavybės teisių atkūrimo būdą (atlyginimą pinigais) tais atvejais, kai pareiškėjai (asmenys, kuriems šios nuosavybės teises atkuriamos) savo elgesiu (veiksmais ar neveikimu) užkerta kelią nuosavybės teisių atkūrimo procesui baigti ir per nustatytą terminą nepasirenka vieno iš nuosavybės teisių atkūrimo būdų. Taigi pagal EŽTT praktiką valstybėms leidžiama savo nacionalinėje teisėje iš anksto numatyti, kad pareiškėjų pasirinkimo laisvė („teisėtas lūkestis“) dėl nacionalinėje teisėje numatytų nuosavybės teisių atkūrimo būdų gali būti susiaurinama (ribojama) ir valdžios institucijos gali pačios pasirinkti vieną iš nuosavybės teisių atkūrimo būdų (atlyginimą pinigais) tais atvejais, kai pareiškėjai per nacionalinėje teisėje nustatytą terminą neįgyvendina savo teisių (tinkamai nepasirenka nuosavy-

³³ *Grigolovič <...>*, § 46.

³⁴ *Bartulienė <...>*, § 74–79. Žr., *mutatis mutandis*, *Beinarovič and Others <...>*, §§ 155–159.

- bės teisių atkūrimo būdo). Ši EŽTT praktika leidžia valstybėms baigti nuosavybės teisių atkūrimo procesą tinkamu laiku (o netešti jo iki begalybės pareiškėjams atsisakant bendradarbiauti).
3. Be nuosavybės teisių atkūrimo proceso sudėtingumo, valstybės institucijų veiklos kokybės, pareiškėjų atsisakymas bendradarbiauti su valdžios institucijomis yra vienas iš kriterijų EŽTT vertinant pernelyg ilgą nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmę.
 4. Nustatydamas, ar nuosavybės teisių atkūrimo proceso vilkinimas pažeidžia Konvenciją / jos pirmąjį protokolą, EŽTT analizuoja, ar pagal nacionalinę teisę pareiškėjas turėjo pareigą ar tik teisę veikti tam tikru būdu, ar pareiškėjo elgesys turėjo įtakos visai nuosavybės teisių atkūrimo proceso trukmei ar tik jos daliai; ar valdžios institucijos turėjo teisinių priemonių baigti nuosavybės teisių atkūrimo procesą pareiškėjui nebendradarbiaujant su valdžios institucijomis.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

Tarptautinės teisės aktai, tarptautiniai dokumentai

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7390.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7391.
3. 2005 m. Sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimų ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukų teisės į teisinės gynybos priemones ir žalos atlyginimą pagrindiniai principai ir gairės (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, adopted and proclaimed by General Assembly, United Nations, Resolution 60/147 of 16 December 2005, sixtieth session).

Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių nacionalinės teisės aktai

4. Baltarusijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas nr. 479-XII „Dėl piliečių, nukentėjusių nuo represijų 1920–1980 metais, teisių atkūrimo tvarkos patvirtinimo“ (Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII „Об утверждении Положения о порядке восстановления прав граждан, пострадавших от репрессий в 20–80-х годах“).
5. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“. *Lietuvos aidas*, 1991, nr. 21-545 (nuo 1997-07-09 neteko galios įstatymu nr. VIII-359. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558).
6. Rusijos Federacijos įstatymas nr. 1761-1 „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos“ (Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“). *Ведомости СНД и ВС РСФСР*, 1991, N 44, ст. 1428).
7. Ukrainos įstatymas nr. 962-XII „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ (Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, Верховна Рада УРСР; Закон від 17.04.1991 № 962-XII, *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*, 1991, N 22, ст. 262).
8. Estijos Respublikos aktas „Dėl nuosavybės reformos principų“ (Republic of Estonia, Principles of Ownership Reform Act. Passed 13.06.1991, *RT*, 1991, 21, 257).
9. Moldovos Respublikos įstatymas nr. 1225 „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos“ (Республика Молдова. Закон Nr. 1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“. Опубликовано: 10.12.2010 в *Monitorul Oficial* nr. 241-246, статья № 746).
10. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 65-1558.
11. Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 80-3897.

12. Serbijos Respublikos įstatymas „Dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos“ (Law on Property Restitution and Compensation, *Official Gazette of RS*, no. 72/2011, Republic of Serbia).

13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 1057 „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos ir sąlygų“. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 90-2256.

Praktinė medžiaga

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismas

14. ECtHR, *Malhous v. the Czech Republic* (dec.) [GC], no. 33071/96, 13 December 2000.
15. ECtHR, *Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic* (dec.) (GC), no. 39794/98, 10 July 2002.
16. ECtHR, *Jantner v. Slovakia*, no. 39050/97, 4 March 2003.
17. ECtHR, *Jasiūnienė v. Lithuania*, no. 41510/98, 6 March 2003.
18. ECtHR, *Kopecký v. Slovakia*, [GC], No. 44912/98, 28 September 2004.
19. ECtHR, *Maltzan and Others v. Germany* (dec.) [GC], nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005.
20. ECtHR, *Užkurelienė and Others v. Lithuania*, no. 62988/00, 7 April 2005.
21. ECtHR, *Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic* (dec.), no. 17120/04, 13 December 2005.
22. ECtHR, *Glaser v. the Czech Republic*, no. 55179/00, 14 February 2008.
23. ECtHR, *Slavov and Others v. Bulgaria* (dec.), nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008.
24. ECtHR, *Shub v. Lithuania* (dec.), no. 17064/06, 30 June 2009.
25. ECtHR, *Sokolowski v. Poland* (dec.), no. 39590/04, 7 July 2009.
26. ECtHR, *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania*, no. 26892/05, 21 July 2009.
27. ECtHR, *Velikin and Others v. Bulgaria* (dec.), no. 28936/03, 1 December 2009.
28. ECtHR, *Tesař and Others v. the Czech Republic*, no. 37400/06, 9 June 2011.
29. ECtHR, *Althoff and Others v. Germany*, no. 5631/05, 8 December 2011.
30. ECtHR, *Eparhija Budimljansko-Nikšička and Others v. Montenegro* (dec.), no. 26501/05, 9 October 2012.
31. ECtHR, *Fuksa v. the Czech Republic* (dec), no. 73093/11, 15 January 2013.
32. ECtHR, *Vrabec and Others v. Slovakia*, no. 31312/08, 26 March 2013.
33. ECtHR, *Paukštis v. Lithuania*, no. 17467/07, 24 November 2015.
34. ECtHR, *Šimaitienė v. Lithuania*, no. 55056/10, 21 February 2017.
35. ECtHR, *Kavaliauskas and Others v. Lithuania*, no. 51752/10, 14 March 2017.
36. ECtHR, *Valančienė v. Lithuania*, no. 2657/10, 18 April 2017.
37. ECtHR, *Grigolovič v. Lithuania*, no. 54882/10, 10 October 2017.
38. ECtHR, *Geglis v. Lithuania*, no. 52815/15, communicated on 1 December 2017.
39. ECtHR, *Britaniškina v. Lithuania*, no. 67412/14, 9 January 2018.
40. ECtHR, *Palevičiūtė and Dzidzevičienė v. Lithuania*, no. 32997/14, 9 January 2018.
41. ECtHR, *Mozeris and Eugenijos ir Leonido Pimonovų Alzheimerio ligos paramos fondas v. Lithuania*, no. 66803/17, communicated on 29 March 2018.
42. ECtHR, *Bartulienė v. Lithuania*, no. 67544/13, 24 April 2018.
43. ECtHR, *Beinarovič and Others v. Lithuania*, nos. 70520/10, 21920/10 and 41876/11, 12 June 2018 (this judgment will become final in the circumstances set out in Article 44 § 2 of the Convention).

Lietuvos teismų praktika

44. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis administracinėje byloje A¹⁴⁶-989/2009.

45. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2013 m. liepos 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-1375/2013.

46. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. birželio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1239-492/2016.

47. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2018 m. sausio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-721-858/2018.

Kita

48. Piliečių nuosavybės teisių į žemę atkūrimas miestų teritorijoje. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos. Statistika iki 2018 m. balandžio 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2018-06-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.nzt.lt/go.php/lit/Pilieciu-nuosavybes-teisiu-i-zeme-atkurimas-miestu-teritorijoje>>.

49. Žemės grąžinimas natūra. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos. Statistika iki 2018 m. balandžio 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2018-06-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.nzt.lt/go.php/lit/Zemes-grazinimas-natura>>.

APPLICANTS' FAILURE TO COOPERATE WITH STATE AUTHORITIES IN THE PROCESS OF RESTORATION OF PROPERTY RIGHTS: CASE-LAW OF ECtHR

Nika Bruskina

S u m m a r y

Seeking to establish whether the applicants' wish to restore their property rights in a way that is not recognized under the domestic law is protected under the ECHR/Article No. 1 thereto, the Article begins with the analysis of margin of appreciation recognized to the contracting states under the ECHR in the field of restoration of property rights to the property taken from persons in the past (establishing the forms of restoration of property rights in the domestic law). Next, it is noted that the case-law of the ECtHR upholds the right of the State authorities to restore the property rights in a concrete way as established under the domestic law (by paying monetary compensation), when the persons within the time-limits provided for by the domestic law did not express their wish regarding the form in which the property rights could be restored or they expressed their wish regarding the form of restoration of the property rights, however, such a form is not established in the domestic law or it is impossible to restore the property rights in a form as indicated by the persons. The paper presents some conclusions concerning the justification of the length of the process of restoration of property rights under the ECHR/Protocol No. 1 thereto if the applicants themselves contributed to that length by their acts or inaction (e.g., when the applicant had the obligation to act in a concrete way under the domestic law and the State authorities could not finalize the process of restoration of property rights due to the lack of cooperation on the part of the applicant).

Iteikta 2018 m. balandžio 23 d.

Priimta publikuoti 2018 m. birželio 27 d.